

Inhoud

Proloog: Het koranieke 'paleis' opnieuw bezoeken	13
Naar de oorsprong van de Koran	21
I. De Koran, een verrassend 'boek'	21
De Koran gesitueerd in de geschiedenis	21
De auteur van de Koran	25
Hoe kun je het ware van het valse onderscheiden?	29
De Koran, zowel discours als tekst	33
II. Mohammed	36
Wie was de profeet Mohammed?	37
Hoe kunnen we Mohammed dan kennen?	41
III. Het sleutelmoment van de Openbaring	47
Wat zegt de Traditie over de Openbaring aan Mohammed?	47
Wat zegt de Koran over de Openbaring?	51
IV. Het Woord wordt tekst	56
<i>Kitāb</i> en <i>Mushaf</i>	56
Een boodschap die uit de hemel is neergedaald	62
Een Woord is tekst geworden	69
I. De geschiedenis van de samenstelling van de Koran	69
De wording van de geschreven Koran	69
Hoe werd de huidige Koran als referentietekst opgelegd?	72
Hoe oud is de geschreven tekst dan?	77
II. De structuur van de Koran	79
De soera's	80
De eenheid van de Koran	83
De verzen	85
De letters en de 'bismillah' aan het begin van de soera's	87

III. De taal van en literaire genres in de Koran	88
De Arabische taal, de taal van de Koran	89
De Koran en poëzie	91
De Koran in Mekka	97
De context van de Openbaring	97
Stammen en clans	101
Mekka	102
Voor de Koran	105
Andere geloofsovertuigingen in Mekka	108
Mohammed en zijn tegenstanders in Mekka	113
De tegenstanders in de Koran	118
Mohammed wordt door de Mekkanen verjaagd	123
De Koran in Medina	129
Jathrib/Medina: een nieuwe context	129
Mohammeds actie in Medina	133
De veldslagen van Mohammed	136
Mohammed en Abraham	140
Mohammed en de christenen	144
De Koran en het geweld	147
Een gewelddadige tekst?	147
Gewelddadig discours	149
De regel van de 'compenserende vergelding'	153
Martelaarschap of afvalligheid	154
De 'jihad'	158
Het 'vers van het Zwaard'	161
Kruisiging en afhouden van handen en voeten	165
De islam bestaat niet buiten ruimte en tijd	167
Juridische bepalingen in de Koran	169
De <i>sharī'a</i>	169
Noodzakelijke interpretatie	171
De plaats van de vrouw	174

Over het Woord Gods	179
I. Woord van God en woord van mensen	179
Het Woord Gods en de talen van mensen	179
Mensentaal als 'bemiddeling' van Gods Woord	182
Wie pleegt afgoderij?	185
II. Woord van God en metaforisch taalgebruik	186
De rol van een metafoor	186
Vertrouwen in de taal	189
Epiloog: Openheid, kritiek en geloof	193
Register van verwijzingen naar en citaten uit de Koran	197

Proloog: Het koranieke ‘paleis’ opnieuw bezoeken

In alle religies is de verleiding groot te denken dat er tevoren niks was. Toch vormen de godsdiensten stuk voor stuk een vervolg op iets wat hun voorafging en wat doorgaans als Traditie wordt bestempeld. Inderdaad, alle religies zijn de vrucht van een verleden waar ze op voortbouwen en tegelijkertijd mee breken, om zo hun eigen geschiedenis te schrijven. Godsdiensten balanceren steevast tussen continuïteit en discontinuïteit om hun eigen richting te verkondigen en hun eigen wetmatigheden vorm te geven.

Als we hun oorsprong bestuderen, en in het bijzonder hun grondteksten, dringen zich talrijke en diverse vragen op. In welke al bestaande ‘paleizen’ hebben zij zich geïnstalleerd? Uit welk tijdperk stamden deze ‘paleizen’ en uit welke materialen waren ze opgetrokken? Wie bewoonde ze tevoren? Hoe en waarom hebben nieuwe bewoners die ‘paleizen’ heringericht en vernieuwd? Hoeveel tijd heeft deze renovatie in beslag genomen? En toen eenmaal het nieuwe bouwwerk er stond, wat is daar dan gebeurd? Wat werd er verhaald en wie waren de toehoorders? Welk woord werd daar gesproken en wat werd er met dat woord aangevangen?

Ook de Koran – een van de grondteksten van de mensheid, een tekst die de loop van de geschiedenis heeft gewijzigd – ontsnapt niet aan al deze vragen. We mogen deze vragen niet uit de weg gaan, maar moeten ze zonder vrees durven stellen. Zo kunnen de moslims de zin – zeg maar: de kern – terugvinden van de vernieuwing die de Koran in zich draagt. Want al te vaak hebben moslims de neiging te vergeten dat de islam als gevestigde godsdienst – de islam zoals we die vandaag de dag kennen – ten tijde van de openbaring aan de profeet Mohammed nog niet bestond.

De islamitische godsdienst is ontstaan in een culturele context die sterk doordrongen was van de verhalen uit de joodse

Bijbel en de christelijke evangeliën, alsook uit andere religieuze tradities zoals het zoroastrisme en het manicheïsme. De Arabische samenleving van de zevende eeuw van onze gebruikelijke tijdsrekening – de samenleving waarin Mohammed, de profeet van de islam, heeft geleefd – behoort tot wat historici de laatantieke wereld noemen. Dit slaat op de periode van de vierde tot en met de achtste eeuw, van zowat het jaar 300 tot ongeveer het jaar 800 van onze gebruikelijke tijdsrekening.

Toen het koranieke woord in de zevende eeuw voor het eerst werd verkondigd en gehoord en het dus begon te circuleren, was het strikt genomen nog geen ‘islamitisch’ woord. Het was in de eerste plaats een Arabisch tribaal discours dat onvermijdelijk grondig beïnvloed werd door de cultuur van de toenmalige Arabische stammen. Mekka was immers een geïsoleerd stadje in een droge vallei. Toch kwamen daar ideeën met elkaar in contact, waaronder getuigenissen uit het verleden en bijbelse geloofsovertuigingen uit het zuidelijker gelegen Jemen. Medina – een oase – was veel meer beïnvloed door de Byzantijnse culturele wereld in het noorden. Bovendien kwamen vele karavanen die langs de Zijderoute trokken er voorbij.

Het is belangrijk dat we ons allereerst in dit soort realiteiten laten onderdompelen, want het is in deze context dat het koranieke woord voor het eerst gehoord werd, het is als het ware in dit ‘paleis’ dat het zich heeft geïnstalleerd. Daarna moeten we onderzoeken hoe dit woord de dialoog met zijn tijd is aangegaan, hoe het ermee in competitie of zelfs in de clinch is gegaan. Het woord staat immers altijd in relatie met zijn omgeving, net zoals het er voortdurend mee botst. Het woord breekt zijn omgeving niet af om iets volkomen nieuws te beginnen, het woord vindt zijn milieu niet opnieuw uit, maar het heroriënteert het in een richting die strookt met zijn boodschap.

Als de Koran bijvoorbeeld oeroude verhalen overneemt of heroïsche figuren uit het verleden ten tonele voert, verandert hij niet noodzakelijk wat tot dan toe bekend was of verteld werd, maar geeft hij er een nieuwe betekenis aan. De Koran neemt opnieuw dezelfde histories als weleer op, maar om er een ander

verhaal mee te schrijven, een nieuwe geschiedenis. En om deze nieuwe geschiedenis te schrijven, hanteert de Koran de religieuze beeldtaal en de vele verhalen die al voorhanden waren, net zoals bouwlieden de stenen, de materialen en de verschillende kamers van een ouder huis recycleren om er een nieuwe woning mee te bouwen of in te richten.

De Koran, ten slotte, scheidt nieuwe verbanden tussen de mensen en de God die zijn Woord tot hen gericht heeft. Maar wat is dat Woord, waar komt het vandaan, tot wie wordt het gericht en wat zegt het precies? Want we mogen niet vergeten dat er een tijdsspanne van vele jaren ligt tussen wie dat woord in den beginne hebben gehoord en anderen die het veel later via een geschreven tekst hebben gelezen. Daarom is het zo belangrijk dat we sporen en aanwijzingen terugvinden van wat er in die begintijd is gebeurd.

We moeten uitzoeken in welke omstandigheden het koranieke woord heeft weerklonken en hoe de eerste toehoorders het hebben begrepen, al kunnen we natuurlijk nooit de exacte context van die tijd terugvinden. We moeten ook proberen te begrijpen hoe van een mondelinge naar een schriftelijke overlevering werd overgestapt. Vooral het waarom van dat laatste is belangrijk, want het gaat hier om een fundamentele verandering. Het komt erop aan het 'levensverhaal' van de tekst te reconstrueren, met alle weerbarstige geheimen die deze historie heeft gekend, om tegenwoordig te begrijpen wat vroeger werd gezegd, bij het begin van de verkondiging.

De Koran, levend Woord voor miljoenen mensen wereldwijd en bron van nieuwsgierigheid voor miljoenen anderen, moet gelezen en beschouwd worden als een schakel uit een bijzonder lange geschiedenis. Hij zit boordevol verhalen die tot het collectieve geheugen van de mensheid behoren. Als in een spiegel vind je in de Koran zowel de grootste angsten als de diepste verlangens van de mens terug. De Koran is natuurlijk ook de stichtende tekst van een nieuwe religie, en daarom is hij voor de gelovigen heilig en uniek. Maar dat mag geen reden zijn om de menselijke aspecten ervan uit de weg te gaan, om geen rekening

te houden met zijn wortels in de geschiedenis. Misschien is er tegenwoordig trouwens reden te meer om daar aandacht voor te hebben, aangezien de mensheid zich door nieuwe gevaren bedreigd lijkt te voelen.

Je mag het begrijpen van de Koran niet vastleggen en om-muren. Hij behoort immers tot de geschiedenis van de mensen. Daarom moeten we de Koran steevast met meer nieuwsgierig-heid benaderen, in de hoop er nieuwe perspectieven of passages in te ontdekken waarvan we het belang tevoren onvoldoende ingeschat hadden. Het is nu immers aan ons om dat 'paleis' te bewonen en er voldoende tijd in door te brengen om te ontdekken hoe de verschillende ruimtes gesitueerd zijn ten opzichte van elkaar. Het is nu aan ons om de oude muren en historische gewelven te horen fluisteren en om de stiltes van de grote zalen te beluisteren. Je kunt het koranieke 'paleis' niet binnengaan als een gelovige die alles al tevoren denkt te weten, want het is een onuitputtelijke bron van betekenissen en zingeving voor wie het telkens weer met een nieuwe blik probeert te bezoeken.

PERZISCHE RIJK
(Sassanidisch)

Perzische Golf

Masqat

OMAN

JEMEN

Arabische Zee

100 km

Naar de oorsprong van de Koran

I. De Koran, een verrassend 'boek'

Voor moslims is de Koran een heilig boek, het boek van de Openbaring van God. Voor hen is God de auteur van de Koran en is Mohammed zijn Profeet, die de boodschap uit de hemel heeft ontvangen. Maar de Koran is ook een meesterwerk uit de wereldgeschiedenis. Dat meesterwerk is op een bepaalde plaats en een bepaald ogenblik ontstaan en het werd in een bepaalde taal opgesteld. De vragen waar, wanneer en in welke taal behoren tot het werkterrein van historici. Hoe verzoenen we nu de aanpak van een gelovige met die van een geschiedkundige?

De Koran gesitueerd in de geschiedenis

– *Welke betekenis heeft de Koran voor moslims?*

Voor ongeveer anderhalf miljard gelovige moslims wereldwijd is de Koran het Boek dat zin geeft aan hun bestaan. De Koran staat voor hen voor het Woord van God zoals dat sinds altijd en voor altijd op een hemels Bord of een hemelse Tafel wordt bewaard, een Woord dat door de engel Gabriël aan de profeet Mohammed werd overgedragen opdat hij het aan de rest van de mensheid zou doorgeven. Dat noemen we de koranieke Openbaring. De moslims beschouwen de Koran inderdaad als het optreden van God in de wereld. De Koran is hun 'Heilige Schrift', het schriftelijke getuigenis van de aanwezigheid van God op aarde, van zijn relatie met de mensen tot wie Hij zich richt.

De Koran is ook een van de belangrijkste teksten uit de wereldgeschiedenis. Hij werd in tientallen talen vertaald. Samen met de Bijbel is hij een van 's werelds meest gelezen spirituele en literaire meesterwerken. De Koran ligt aan de basis van en blijft een bron van beschaving, van cultuur, van ethiek, van filosofie, van politieke theorie, van maatschappelijke ordening, van levensbeschouwing.

- *Kun je de Koran lezen zoals je dat met alle andere boeken uit de bibliotheek doet?*

Elk hoogstaand literair product roept fascinatie, vragen en reacties op. Met de Koran is het niet anders. Hij kan inderdaad op dezelfde wijze gelezen worden als een dichtbundel of een historische tekst of een literair meesterwerk dat we in stilte savoureren en waaruit we nieuwe beelden en ideeën putten. Iedereen kan de Koran lezen; iedereen zou de Koran zelfs moeten lezen.

Maar voor gelovige moslims is hij meer dan een boek uit de bibliotheek: het is een 'heilig' boekwerk, waarin ook codes, gebruiken en rituelen worden vastgelegd. Al meer dan veertien eeuwen lang structureert dit bijzondere boek het leven van honderden miljoenen mannen en vrouwen.

- *Bestaat er een 'goede' manier om de Koran te lezen?*

Er bestaan onvermijdelijk verschillende manieren om de Koran te lezen – wat een geluk, trouwens! De manier van lezen van een gewone gelovige verschilt van die van een godgeleerde. En een religieus geschoolde leest op zijn beurt weer helemaal anders dan een moderne wetenschapper of iemand die gewoon eropuit is er meer over te weten.

De gelovige zoekt in de Koran een bron van spiritualiteit en geloof en leest hem dus anders dan de geschiedkundige die wil begrijpen wat in een bepaalde periode gebeurd is, of dan een antropoloog die te weten wil komen hoe de Arabische stammen in de zevende eeuw van onze gebruikelijke tijdsrekening leefden en dachten. Voor die eerste is de Koran een heilig boek, Woord van God en bron van leven. Voor de beide anderen gaat het in de eerste plaats om een werkobject, om een bron van weten.

- *Welke manier om de Koran te lezen is de 'beste'?*

Al deze manieren om de Koran te lezen zijn gerechtvaardigd en respectabel. Maar de lezer moet vanaf het begin wel duidelijk weten wat hij van zijn lectuur verwacht.

Het werk van de historicus bestaat erin de oorspronkelijke wereld van de Koran te beschrijven, de cultuur en de gebeurtenissen

van die tijd. Het is de geschiedkundige niet om God te doen, maar wel om de mensen die op een bepaald moment en op een bepaalde plaats – namelijk de vroege zevende eeuw van onze gebruikelijke tijdsrekening, in een streek die in het huidige Saoedi-Arabië ligt – zijn beginnen te geloven in die godheid. Een historicus is in eerste instantie niet zozeer geïnteresseerd in wat God aan de mensen gezegd kan hebben, dan wel in wat de mensen over God gezegd hebben en hoe ze dat gezegd hebben.

Wie zomaar, zonder kennis van de regels van de historische kritiek, van een traditioneel vrome lectuur van de Koran naar een strikt wetenschappelijke lezing ervan overstapt, kan geconfronteerd worden met verrassingen, ja zelfs met misverstanden. Elke manier van lezen – een historische, een literaire, een vrome of een juridische – beantwoordt immers aan haar eigen regels, die je moet respecteren. Net zoals je moeilijk kunt schaken volgens de regels van het kaartspel.

– *Maar kan een historicus ook een gelovige zijn?*

Natuurlijk kun je beide tegelijk zijn. Velen weten blijkbaar niet, of zijn vergeten dat de moderne bijbelwetenschap – dus de ‘kritische’ omgang met de bijbeltekst – ontstaan is in het Europa van de late vijftiende eeuw. De eerste echte ‘biblisten’ waren dan ook gelovige christenen, zowel katholieken als protestanten.

– *Wat is dat precies, een ‘kritische’ omgang met een studieobject?*

Je mag ‘kritiek’ niet gelijkschakelen met ‘afbreken’ of ‘denigreren’, zoals dat in het courante taalgebruik met ‘bekritisieren’ wel vaak het geval is. ‘Kritisch’ wil hier zeggen dat je een zekere afstand respecteert tussen jezelf en wat je bestudeert, zodat je het studieobject beter kunt analyseren. ‘Kritische’ omgang met een boek, een schilderij of een tekst betekent dat je dit boek of schilderij of deze tekst analyseert op basis van ‘objectieve’ criteria. De kritiek is dus onderworpen aan regels. Als je een film kritisch benadert, hanteer je criteria als de kwaliteit van het scenario, zijn geloofwaardigheid, het ritme van de film, de acteerprestaties

van de hoofdrolspelers, noem maar op. Als je een roman aan kritiek onderwerpt, doe je dat aan de hand van de intrige, de inventiviteit van de auteur, de kracht van de beeldtaal enzovoort.

Een 'kritische' lectuur van de Koran of van de islamitische Traditie maakt het onderscheid tussen de theologische boodschap die erin vervat zit (het strikt religieuze belang van de tekst) en de materiële feitelijkheden waarvan sprake is (zoals de historische gebeurtenissen waarover de Koran het heeft). De kritische analyse of lectuur door pakweg een geschiedkundige of een specialist in oude talen mag geen enkele vraag over de bestudeerde tekst uit de weg gaan. Het opzet van de historicus bijvoorbeeld bestaat erin objectieve informatie over de tekst te verzamelen, nieuwe wetenswaardigheden te ontdekken en te bestuderen, en daar bronnen, getuigenissen en sporen allereerst bij te betrekken. De geschiedkundige gebruikt daarvoor methodes die bekend staan als 'interne' en 'externe tekstkritiek'.

Maar het is niet omdat je religieuze teksten onderwerpt aan zo'n wetenschappelijke en dus per definitie kritische analyse, dat je bij voorbaat antireligieus bent. Integendeel, het is perfect mogelijk om tegelijk historicus en gelovige te zijn.

– *Komt die kritische analyse in zekere zin overeen met wat we 'verificatie' noemen?*

Inderdaad, kritiek komt hier overeen met 'verificatie'. We verifiëren immers wat er gezegd wordt en hoe het gezegd wordt. Daarbij gaan twee werkwijzen hand in hand: de 'interne' en de 'externe tekstkritiek'. 'Interne tekstkritiek' betekent dat je analyseert wat de tekst zegt: wat is zijn inhoud, zijn betekenis, zijn coherentie, bevat hij interne tegenstrijdigheden, noem maar op. In de 'externe tekstkritiek' onderzoek je de betreffende samenleving in de periode waarin de tekst werd geschreven, bijvoorbeeld: welke gebeurtenissen hebben toen plaatsgehad, welke talen werden er gesproken, wat was de cultuur van die streek, welke gebruiken golden er? Je gaat te werk als een soort enquêteur die aanwijzingen opspoorde en getuigenissen verzamelt en deze stuk voor stuk verifieert. Als bijvoorbeeld iemand beweert getuige

geweest te zijn van een ongeval, komt het erop aan na te trekken of die persoon wel ter plekke was; dan pas kun je zijn beweringen zomaar geloven.

Concreet: als de Koran het over een veldslag heeft, probeert de historicus te weten te komen om welk conflict het ging, wie er met wie op de vuist is gegaan, om welk motief er gevochten werd enzovoort. De geschiedkundige kan daarover sporen in de tekst zelf terugvinden ('interne tekstkritiek'), maar af en toe heeft hij het geluk 'externe' aanwijzingen te ontdekken: een verwoeste stad die door archeologen werd blootgelegd, een vredesbestand waarvan de tekst tussen documenten uit die periode teruggevonden werd, noem maar op.

Indien de betrokken historicus gelovig is, staat dit alles zijn geloof allerminst in de weg. Hij komt gewoonweg de menselijke omstandigheden op het spoor die met de openbaring gepaard zijn gegaan. Hij kan daarin soms een bevestiging vinden van wat hij al gelooft. Een andere keer kan hij door twijfel overvallen worden, maar ook daardoor kan zijn geloof versterkt worden.

De auteur van de Koran

– *Wat zet moslims ertoe aan te beweren dat God de auteur van de Koran is?*

Het is de gelovige die kan zeggen – en die inderdaad ook zegt – dat God de 'auteur' van de Koran is. Zo'n bewering kan alleen voortvloeien uit een gelovige overtuiging, niet uit wetenschappelijk onderzoek of uit een doordeweekse vaststelling – op de manier van: deze mevrouw zou dit boek geschreven hebben en die mijnheer is de auteur van dat andere boek.

Om te beweren dat 'de Koran God zelf als auteur heeft', moet je vertrouwen stellen in een hele reeks gelovigen die sinds de beginjaren van de islam hetzelfde hebben verkondigd, in de 'islamitische Traditie'. De islamitische Traditie – wat we de soenna (*Sunna*) noemen – is samengesteld uit enerzijds de biografie van de Profeet (de *Sira*) en anderzijds overleveringen over zijn doen en laten en over zijn uitspraken (de *Hadith*). Daarvan bestaan

verschillende getuigenissen die doorgaans pas werden vastgelegd na lange tijd van mond tot mond te zijn gegaan – op de manier van: een eerste persoon zegt dat een andere persoon zegt dat nog een andere persoon de Profeet dit of dat heeft zien doen of heeft horen zeggen...

Ziehier hoe de islamitische Traditie de feiten weergeeft: de Profeet, Mohammed, heeft gedurende verschillende jaren van de engel Gabriël stukken van de boodschap van God ontvangen – over de manier waarop hij die openbaring heeft ontvangen zullen we het later nog hebben – en hij heeft die herhaald tegen de mensen die hem omringden. Diezelfde mensen hebben deze boodschap uit het hoofd geleerd, alvorens ze jaren later op schrift werd gesteld.

Als je gelovig bent, kun je inderdaad de mening toegedaan zijn dat God aan de basis ligt van de boodschap. Maar het is onmogelijk om wetenschappelijk vast te stellen dat God wel degelijk de ‘eerste verzender’ is van de boodschap die Mohammed aan de mensen heeft doorgegeven, want God is onzichtbaar. Hij is ‘transcendent’: Hij is niet te vatten via ons wetenschappelijk onderzoek en onze dito beweringen. Je moet in Hem ‘geloven’.

Volgens de islamitische Traditie kan alleen God zelf aan de basis van zo’n tekst liggen. De korantekst wordt immers zowel naar vorm als naar inhoud beschouwd als ‘niet te evenaren’. De manier waarop hij geschreven is, zijn ritme en poëzie en de beeldtaal die hij hanteert, zijn zo mooi, dat moslims van mening zijn dat alleen een bovennatuurlijke, goddelijke kracht aan zijn oorsprong kan liggen. Bovendien werd de Profeet beschouwd als een ongeletterde.

– *Was Mohammed werkelijk ongeletterd?*

Traditiegetrouw baseren moslims zich om dat te beweren op de uitdrukking *al-nabī al-ummī* (*nabī* staat voor ‘profeet’ en *ummī* voor ‘ongeleterd’) die je in de Koran terugvindt. Recent onderzoek op basis van een aantal oude muslimcommentaren suggereert evenwel dat *ummī* in de korantekst naar de etnische herkomst van Mohammed zou verwijzen en dus eigenlijk zou

staan voor: 'die een Arabier is'. De originaliteit van de profeet van de islam zou er dan niet in bestaan een ongeletterde te zijn, maar afkomstig te zijn uit een bepaald volk – namelijk de 'Arabieren' – die tot dan toe nog geen goddelijke openbaring hadden ontvangen, in tegenstelling tot de joden en de christenen. De uitdrukking 'profeet *al-ummi*' zou dus de joodse bewering tegenspreken dat de 'zonen van Israël' de enige uitverkorenen van God zijn. Het Arabische volk zou immers voortaan begunstigd zijn met een geprivilegieerd verbond met God.

Was Mohammed werkelijk een ongeletterde? Sommige moderne historici beweren dus van niet. Maar eigenlijk heeft het weinig zin de vraag zo te stellen. Want ten tijde van Mohammed was er in Arabië – dus op het Arabische Schiereiland – geen sprake van 'geletterden' of 'ongeleletterden'. In samenlevingen waar een orale cultuur de boventoon voert, staan luisteren en memoriseren veel hoger aangeschreven dan lezen of schrijven. Pas als in een gemeenschap het schrift predominant wordt, wordt verschil gemaakt tussen wie kan lezen en schrijven en wie dat niet kan.

Nu was de Arabische cultuur van Mohammeds tijd hoofdzakelijk oraal; de samenleving functioneerde mondeling. Het schrift nam er, in tegenstelling tot in de vorstendommen en wereldrijken die het Arabische Schiereiland omringden, maar een minieme plaats in. Behalve enkele 'schrijvers' of kopiïsten, joodse rabbijnen en sommige christelijke monniken, beheersten weinig mensen er het schrift. Kennis werd in deze samenleving niet vergaard door te lezen, maar door te luisteren. En kennis werd bewaard door deze uit het hoofd te leren en te herhalen. Men gaf er toen dus niet om of Mohammed al dan niet over de competenties van een 'geletterde' beschikte.

– *Zijn de moslims de enigen die beweren dat God zelf de auteur van hun 'Heilige Boek' is?*

Een groot deel van de joodse traditie gaat ervan uit dat God zelf de volledige Thora of Pentateuch aan Mozes heeft gedicteerd – *Pentateuchos* is Grieks voor 'vijf boeken' en slaat op de eerste vijf

boeken van de ware bibliotheek waaruit de Bijbel bestaat. Maar er zijn ook rabbinale stromingen die Gods interventie ‘beperken’ tot het inspireren van de Schrift. Allen gaan er echter van uit dat God na de uittocht uit Egypte rechtstreeks aan Mozes en zijn volk de Wet, waaronder de Tien Geboden, gegeven heeft; deze werden immers bij God op Tafelen in de hemel bewaard.

De christenen van hun kant gaan er niet van uit dat God de Schrift heeft gedictieerd, wel dat Hij ze heeft geïnspireerd. Dit neemt niet weg dat ze passages uit de Bijbel steevast het ‘Woord van God’ noemen. Maar bovenal heeft dat Woord van God zich volgens hen daadwerkelijk gemanifesteerd – ‘geïncarneerd’ – in de persoon van Jezus. Jezus is voor hen het ‘levende Woord van God’.

– *Wat is dan een ‘heilige geschiedenis’?*

Het ingrijpen van God in de geschiedenis van de mensen bestempelen we als een ‘heilige geschiedenis’. Zo’n ‘heilige geschiedenis’ bevat wonderbaarlijke gebeurtenissen, mirakels, bovennatuurlijke fenomenen – alles wat de literatuurwetenschap ‘wonderverhalen’ noemt. Deze voeden de verbeeldingskracht van de toehoorders of lezers en helpen hen te geloven in waarheden die anders moeilijk te verwoorden zijn. Een heilige geschiedenis heeft het over zaken die met de wetenschappelijke ratio niet te vatten zijn. Ze brengt God ter sprake, terwijl je je God niet kunt voorstellen. Hij is immers transcendent, je kunt zijn bestaan niet bewijzen, je kunt Hem niet eens beschrijven. Een heilige geschiedenis heeft het ook over buitengewone personages of gebeurtenissen: personages of gebeurtenissen die niet beantwoorden aan wat we gewoon zijn, bijvoorbeeld omdat ze miraculeus zijn.

Een ‘heilige geschiedenis’ kan ook het leven van een uitzonderlijk persoon of de lotgevallen van bepaalde volkeren op de voorgrond stellen, omdat deze zo voorbeeldig zijn en omdat de rest van de mensheid er lering uit kan trekken. Vaak schetst ze een wonderbaarlijke jeugd als een voorafspiegeling van het uitzonderlijke belang dat het hoofdpersonage later zal hebben.

Jezus wordt bijvoorbeeld in de evangeliën (net als in de Koran) geboren uit een jonge maagd. De islamitische Traditie vertelt dan weer dat engelen, toen de Profeet nog een kind was, zijn borstkas openscheurden om er zijn hart uit te rukken en het te zuiveren. Deze wonderlijke verhalen onderstrepen hoezeer de betrokkenen al in hun kindertijd uitzonderlijke figuren waren.

Natuurlijk kan een 'heilige geschiedenis' historische grondslagen hebben, maar het gaat haar in de eerste plaats niet om dergelijke vastgestelde, waarheidsgetrouwe feiten. Ze heeft ook niet ten doel bewijzen aan te dragen voor de verhalen die ze vertelt. In de moderne geschiedschrijving, in het bijzonder sinds de negentiende eeuw, proberen historisch-wetenschappelijke auteurs zich zo veel mogelijk te concentreren op reële gebeurtenissen, op hoe de dingen werkelijk gebeurd zijn. Maar een 'heilige geschiedenis' heeft het over wat dit 'reële' – het onmiddellijk zichtbare of tastbare – overstijgt. Ze verwijst naar waarden, naar waarheden, naar de zin van het leven – kortom: naar wat de mens nodig heeft om zijn leven richting te geven.

Hoe kun je het ware van het valse onderscheiden?

– *Maar is wat de heilige geschiedenis vertelt dan wel of niet gebeurd? Gaat het om ware verhalen?*

We moeten voorzichtig zijn. We zijn tegenwoordig zodanig doordrongen van wetenschappelijke inzichten dat we slechts als waar beschouwen wat we zelf gezien hebben en wat wetenschappelijk verklaard kan worden. Alles wat niet historisch bewezen kan worden of waar we geen wetenschappelijke verklaring voor hebben, beschouwen we dan maar als fout, ja zelfs als leugenachtig. Maar zou alleen wat geverifieerd kan worden en al geverifieerd werd, werkelijk waar zijn?

De lezer moet er zich allereerst van bewust zijn dat elke tekst, zelfs poëtische fictie, hoe dan ook in relatie staat met een werkelijkheid. Denk aan het beroemde vers van de Franse surrealist Paul Éluard:

“La terre est bleue comme une orange.”

(“De aarde is zo blauw als een sinaasappel.”)

Natuurlijk is het beeld dat hier opgeroepen wordt materieel onmogelijk. Een sinaasappel is immers nooit blauw! Maar de inventieve kracht van een dichter bestaat er juist in om ons een beeld onder de aandacht te brengen dat we niet verwachten: de ronde vormen van de sinaasappel gaan plots op in de blauwe kleur van de planeet. De dichter heeft een nieuwe werkelijkheid gecreëerd.

We noemen dat de ‘performatieve’ dimensie van de taal of zelfs van het denken: door iets te benoemen, wordt het werkelijkheid. Zelfs al grijpt ‘performatief taalgebruik’ niet in de materiële werkelijkheid in, toch nodigt het de lezer of toehoorder – en met name zijn bewustzijn, zijn subjectiviteit – uit de wereld anders te zien en intenser te ervaren dan tevoren. Dat is wat er bijvoorbeeld gebeurt als je het sprookje van *Roodkapje en de wolf* aan kinderen voorleest. Er is helemaal geen wolf in de buurt, maar zodra je het over die ‘boze wolf’ hebt, boezemt hij de jonge toehoortertjes al angst in. Misschien worden kinderen aan wie dit sprookje verteld wordt, wel voorzichtiger en spreken ze niet langer vreemden aan – dat is in ieder geval wat hun ouders of andere volwassenen hopen! Op soortgelijke wijze hoor je dat als iemand een soort ‘openbaring’ heeft meegemaakt, deze ervaring zijn belevingswereld heeft omgegooid, zelfs al valt die ‘openbaring’ onmogelijk te bewijzen. Inderdaad, zowel ware als fictieve verhalen kunnen op lezers en toehoorders een grote invloed uitoefenen.

– *Kunnen we ons niet beter beperken tot een wetenschappelijk-historische aanpak?*

Opgelet, er bestaat geen hiërarchie tussen enerzijds een wetenschappelijke aanpak en anderzijds een gelovige of vrome aanpak. Ze zijn verschillend, meer niet. Alles hangt af van wat je van de tekst verwacht. Als je op zoek bent naar zingeving, zul je de Koran in functie daarvan lezen. Maar als je te weten